

Inledning

Initiativet till en nordisk antologi har sin grund i att professor Marléne Johansson, Högskolan för design och konsthantverk (HDK), Göteborgs universitet närmade sig den formella pensionsåldern i Sverige. De artiklar som är resultatet i denna antologi representerar författare från olika nordiska länder. Var och var själv fått välja innehåll för sina artiklar, vilket lett till en brokig samling av ämnesval och på så sätt ett rikt men samtidigt vitt förgrenat innehåll, där artiklarna också har olika karaktär. Medan en del är traditionella forskningsartiklar, har andra karaktären av essäer, även nationella traditioner¹ har bidragit till hur artiklarna utformats. Redaktörerna har valt att gruppera artiklarna i fem tematiska avdelningar, där artiklarna, trots olikheterna, ändå karakteriseras av ett övergripande samband, några karaktäriseras av författarna som vetenskapliga essäer. Samtliga artiklar har genomgått dubbelblind granskning av externa granskare. Presentation av respektive författare återfinns i anslutning till artiklarna. Antologin avslutas med en epilog, författad av redaktörerna.

Slöjdande och slöjdundervisning

Antologin inleds med ett avsnitt bestående av tre artiklar som berör slöjdande och slöjdundervisning i såväl grundläggande utbildning som lärarutbildning.

I den första artikeln, av Mia Porko-Hudd och Juha Hartvik, beskrivs den kaotiska tiden som uppstod när coronaviruset under våren 2020 tvingade skolorna i Finland till att mycket snabbt övergå till en tidigare aldrig praktiserad distansundervisning. Studien fokuserar situationen ur de slöjdundervisande lärarnas perspektiv och beskriver hur tidigare betoning på genomförandet av hela slöjdprocesser i skolans slöjdsalar nu förvandlades till vardagsnära slöjdaktiviteter med beaktande av förväntade resurser i hemmen. I artikeln diskuteras särdragen för slöjdundervisning, bestående av tillgången till materiella resurser och sakkunnig handledning under processens gång, samt vilka konsekvenser avsaknaden av dessa hade på ämnet under distansundervisningen. Artikeln avslutas med reflektioner om lärdomar från distansundervisningsperioden och möjligheten att tillämpa en del av dessa även när pandemin är över.

¹ Det skolämne som i Sverige kallas slöjd har en motsvarighet i alla nordiska länder, men benämning, innehåll och arbetsformer varierar mellan länderna. För närvarande (2021) använder även Finland benämningen slöjd (fi. *käsityö*) medan Norge valt *forming/kunst og håndverk*, i Danmark kallas ämnet *håndværk og design*, medan det på Island är *hönnun og handverk*. Värt att notera är att ämnesbenämningarna har förändrats över tid.

Den andra artikeln av Bent Illum lägger fokus på den kommunikativa aspekten mellan den erfarna och den oerfarna hantverkaren/slöjdaren i en lärsituation. Är det så att en läranderelation, där lärarens handling (kompetens) för att transformeras till elevens handling (kompetens), kräver en viss sorts kommunikation? Enligt Illum kan kommunikationen definieras som överföring av information, kunskap, erfarenheter eller avsikter från en person till en annan, där innehållet inom de nämnda områdena främst fokuserar på de kroppsligt manuella kompetenserna. Denna överföring av information kan uppfattas som dubbel-dialogisk, eftersom det finns en möjlighet till dialog mellan den erfarna och den lärande, och en dialog mellan eleven och processen när detta genomförs. Dessa dialoger är dock väldigt olika strukturerade. Målsättningen med forskning om kommunikation i slöjdhandlingar är att utveckla kvalificerade didaktiska modeller för att hjälpa lärare och instruktörer inom olika undervisningsområden.

Den sista artikeln i temat är skriven av kollegorna Karen Brønne och Sissel Midtlied som har utfört ett undervisningsexperiment, där den ena forskaren har rollen som den erfarna läraren och den andra har rollen som den okunniga personen som skall lära sig att hantera lera. Studien fokuserar på lärares kollegiala professionsutveckling och testar en möjlig metod för ändamålet, bestående av videofeedback och båda lärarnas skriftliga självreflektioner av både sin egen och kollegans handling i lärsituationerna. Därtill reflekterar forskarna över skillnaden mellan hantverkslärarens praxis jämfört med hantverkslärarutbildarens praxis, då de skriver om att undervisa i att undervisa ett hantverk. Trots flera fördelar med denna typ av videoobservation för professionell utveckling, ser forskarna flera utmaningar med metoden, bestående av bland annat teknologins möjliga inverkan på en tidigare icke-teknologisk eller mediefri verksamhet, och om eller hur detta kan påverka hantverkarens idéutveckling och verksamhetens terapeutiska natur.

Lärarna och slöjdämnet

Under temat *Lärarna och slöjdämnet* bidrar författarna med att belysa andra aspekter av lärarna än de som har en direkt koppling till undervisningen. Utgångspunkten för den artikel som Sie von Gegerfelt Kronberg skrivit är artiklar och debatter i facktidskriften för handarbetslärarinnor och textillärare, *Svensk Slöjdtidning*, under åren 1960–1969. Texten handlar främst om två synnerligen aktiva, starka kvinnor, som regelbundet medverkade i tidningen och på så sätt bidrog till att utveckla såväl textilslöjden till det dåvarande samhället som textillärares arbetsvillkor. Genom sina olika intresseområden, konst- och kulturhistoria respektive konsumentkunskap och fackligt engagemang, bidrog de på olika sätt till att forma ämnesinnehållet i textilslöjden liksom ett ökat fackligt medvetande.

Viveca Lindbergs artikel belyser den långvariga gränsöverskridande praxis som funnits under 100 år av yrkes- och slöjdlärare i Sverige genom en komparativ analys av statliga utredningar och andra texter som berört detta. Sedan tidigt 1900-tal har slöjd- respektive textilslöjds lärare anställts som yrkeslärare inom utbildning för snickare, sömmerskor och konfektionsindustrin. På motsvarande sätt har yrkeslärare inom träteknik och sömmerskor eller skräddare anställts som slöjdlärare inom grundskolan. Tidvis har det även funnits organisatoriska band mellan dessa lärargrupper.

I den sista artikeln inom detta tema belyser Stina Westerlund hur lärare i slöjd som fått det som i Sverige kallas *förstelärartjänst*, en slags karriärtjänst, uppfattar och hanterar den typ av arbetsuppgifter som den nya rollen för med sig. Karriärreformen etablerades i svenskt skolsystem 2013 och i artikeln fokuseras de möjligheter och hinder som slöjdlärarna möter, i strävan att arbeta ämnesutvecklande inom ramen för sitt uppdrag. Utgångspunkt tas i slöjdlärarnas berättelser som tydligt visar hur skolsystemets osäkerhet kring utformandet av uppdraget får konsekvenser för såväl slöjdlärarnas nya identitet som utvecklingen av slöjdämnet.

Eleverna och slöjden

De artiklar som tillsammans utgör antologins tredje avsnitt berör olika aspekter av temat *Eleverna och slöjden* och artiklarna spänner över såväl förskola och fritidshem som undervisning i den obligatoriska grundskolan.

Kari Carlsen gör en resumé över de forskjutningar som gradvis skett i de skapande aktiviteterna i norsk barnehage med utgångspunkt i styrdokument och ämnespraxis. Carlsen ger ett kunskapsteoretiskt perspektiv på förändringarna och sluter cirkeln med att konstatera att de traditionella natur- och kulturmaterialen återigen blivit en viktig del i barnens skapande och utforskande lek. Med ett framtidsinriktat hållbarhetsperspektiv aktualiseras och erkänns materialens plats och funktion samtidigt som det utforskande arbetet utmanas. Carlsen pekar bland annat på de glidande övergångarna mellan barns lek med material, undersökande av redskapens funktion och deras symbolskapande handlingar och materiella uttryck.

Marcus Samuelsson fallstudie av en ung vuxen persons minnen av en samling egenhändigt gjorda föremål tillverkade på ett svenskt fritidshem exemplifierar de övergångar Carlsen skriver om, och visar i text och bild hur ett barns lek och användande av redskap i skapandet av symboliska föremål flyter ihop i undersökandet. De sparade föremålen är gjorda i både textila material och trä. I samtalet kring dem väcks personens minnen av olika aktiviteter och lekar, men också minnen av val och prioriteringar som gjorts och hur aktiviteterna under friare eftermiddagar i vad som kallades slöjd genom pedagogers inverkan kom att skilja sig åt. Samuelsson fördjupar studien genom att låta lärarstudenter

studera artefakterna och utifrån vad de ser, försöka besvara vissa frågor om den eller de som skapat föremålen. Detta ledde till en diskussion om vilka föreställningar vi vanligtvis bär med oss.

Minnen av slöjd är utgångspunkt även i Annelie Holmbergs artikel men hon använder sig av ett något annorlunda angreppssätt. Till grund för studien ligger ett empiriskt material om drygt 200 inskickade brev och slöjdföremål till Nordiska Muséet i Stockholm. Holmberg diskuterar hur dessa föremål vittnar om människors olika minnen från slöjdundervisning, som kan ligga mellan två och sjuttio år tillbaka i tiden, och vad det faktum att föremålen är egenhändigt tillverkade kan ha för betydelse för minnena. Holmberg relaterar slöjdminnen från de senaste decenniernas slöjdundervisning i något högre grad till reflektion och arbetsprocess vilket indikerar förskjutningar i det svenska slöjddämnets fokus.

Slöjdkunnande: utmaningar och återupptäckter

Sven Hartmans artikel ger en historisk tillbakablick på slöjddämnets tidigare år och vidgar förståelsen genom att lyfta fram slöjddämnet som ett bildningsämne med nutida relevans. Han argumenterar för detta utifrån bildningsbegrepp med hänvisning till flera filosofer. Att slöjda tränar inte bara hantverks-skickligheten, vilket Hartman synliggör genom att visa hur bildningsbegreppet varit betydelsefullt i slöjddämnets styrdokument genom historien.

Christina Nygren-Landgårds skriver i sin artikel om problematiken att vetenskapligt positionera ett mångfacetterat ämnesområde som saknar en egen akademisk moderdisciplin. Större delen av befintlig forskning kan knytas till skolämnet slöjd och därmed didaktiska eller pedagogiska frågor. Nygren-Landgårds efterlyser fortsatt forskning som innefattar slöjddämnets hela bredd, som den beskrivits i finsk grundforskning, där den skapande processen inkluderar liksom ett bredare perspektiv på slöjdens samhällsnytta.

I artikeln av Marie Deborah Koch och Eva Ahlskog-Björkman undersöks hur slöjdlärostudenter från fyra nordiska länder talar om den sociala dimensionen i slöjdundervisning specifikt i förhållande till hållbar utveckling. Artikeln utgör en vidareutveckling av det resultat som författarna redovisat tidigare. Inför studien introducerades FN:s globala mål för hållbar utveckling, varefter de studerande fick i uppgift att gestalta vad som kännetecknar deras egen hållbarhets *persona* genom en lerfigur samt att beskriva vad deras respektive figurer föreställde och uttryckte. Dessa muntliga presentationer av lerfigurerna spelades in på video och analysen av videoinspelningarna ligger till grund för artikeln. Resultatet av analysen relateras i artikeln dels till en dansk estetisk modell, dels till undervisningsdimensionerna kvalifikation, socialisering och subjektivering.

Roger Säljö's artikel utgår från sociomaterialitet och interaktion och använder sig av exempel från olika områden för att belysa vad ett sådant perspektiv kan betyda för hur vi kan förstå lärande och utveckling oavsett om det gäller individer eller institutioner. Föremålen – artefakterna – har en avgörande betydelse för att bevara våra kollektiva erfarenheter och är i vårt språkbruk ofta uppdelade som ”teoretiska” eller ”praktiska”. Då våra insikter omsätts i materialitet har de befästs och blir därigenom tillgängliga för andra genom interaktion med en sociomateriell omvärld. Artefakter ses som exempel på manifestationer av mänskligt kunnande, samtidigt som de utgör utgångspunkter för fortsatt utveckling av ”praktiskt” och ”teoretiskt” kunnande – språkligt, intellektuellt och estetiskt. Ett av de exempel som används i artikeln hämtas från slöjd-undervisningen, där elever lär sig att designa föremål i olika material, vilket beskrivs som uttryck för människans ”förmåga att uttrycka, utveckla och i bokstavig mening förtingliga kunskaper”.

Slöjd i Norden

Det sista och avslutande temat *Slöjd i Norden* inrymmer två artiklar som ger breda översikter över det nordiska slöjdforskningsfältet med utgångspunkt i konferensteman respektive avhandlingar inom slöjdfältet. Jostein Sandven tar sin utgångspunkt i det formaliserade samarbete som etablerades genom organisationen *Nordiskt forum för Forskning och utvecklingsarbete inom utbildning i slöjd* (NordFo) som bildades år 1991. Hans artikel baseras på en analys av de huvudteman och keynotes som förekommit under var och en av de forskningskonferenser som ordnats sedan 1985 och till och med 2019, därmed ingår även de konferenser som föregick det formella bildandet av NordFo. Genom dem får man en inblick i vilka tematiska förskjutningar i forskningsfokus som förekommit och vad som bildar en tröskel till framtiden.

Kajsa Borgs artikel kompletterar bilden genom att ge en bred översikt över den moderna nordiska slöjdforskningens utveckling från 1980–2020 med huvudfokus på slöjdpedagogiska forskning i 113 avhandlingar. I översikten jämförs avhandlingarna från de nordiska länderna i förhållande till ämnesval och hur detta förändrats under de aktuella åren. Förändringarna relateras huvudsakligen till akademiseringen av slöjdläro-utbildningarna och kravet på vetenskaplig grund och *academic drift* och därmed sammanhängande fenomen. Medan akademiseringen baseras på politiska beslut handlar *academic drift* istället om hur besluten bidrar till att förändra verksamheten, exempelvis genom att de regler och normer som styrde seminarieundervisningen baserades på andra föreställningar om undervisningens innehåll och form än de som dominerar inom akademien. Av artikeln framgår hur de båda bidragit till att förskjuta fokus i såväl slöjdläro-utbildningen som i forskningen över tid.